

6. Human rights of women: national and international perspectives / [Henkin L., Pugh R., Schachter O. & Smit H.] ; ed. by Rebecca J. Cook. – Philadelphia : University of Pennsylvania, 1994. – 640 p.

7. Белянская О. В. Механизм непосредственной реализации прав и свобод личности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Белянская. – М., 2003. – 182 с.

8. Юркевич П. Вибрані твори: Ідея – Серце – Розум і досвід / П. Юркевич ; [пер. з рос. С. Ярмуся]. – Вінніпег : Колегія Св. Андрея в Вінніпезі, 1984. – 170 с.

9. Лищина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека / Лищина И. Ю. – Харьков : Фолио, 2001. – 112 с.

10. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (16). – С. 271–279.

11. Воскобитова М. Р. Международные механизмы защиты прав человека [Электронный ресурс] / М. Р. Воскобитова. – Режим доступа: http://www.advocacy.kg/all_adv/theory4.htm.

Надійшла до редколегії 16.12.2011

РУДНЕВА А. Н. ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЮРИДИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Исследована одна из наиболее актуальных современных проблем международного права прав человека – проблема юридического механизма защиты прав человека. Проанализированы различные концепции, существующие в современной правовой доктрине, исследована эволюция подходов к толкованию механизмов прав человека и предложена авторская точка зрения на данную проблему на современном этапе.

RUDNIEVA O. EPISTEMOLOGICAL PRINCIPLES OF LEGAL MECHANISM OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

One of the most actual contemporary issues of the international human rights law – the problem of legal human rights protection mechanism – is researched. Different concepts, which exist in contemporary doctrine of law are analyzed, the evolution of approaches to the interpretation of human rights mechanisms is researched and author's view on this issue on the present stage is proposed.

УДК 342.5+342.56

А. Л. БОРКО,

кандидат юридичних наук,

суддя Ленінського районного суду м. Севастополь

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ОСНОВИ В РОЗУМІННІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Виконано аналіз концептуальних засад і положень щодо розуміння поняття та сутності державної влади, визначення її основних ознак і властивостей у загальній системі публічної соціальної влади, а також встановлено значення поняття державної влади в розумінні сутності судової влади.

Сьогодні сучасне громадянське суспільство характеризується наявністю різних за своїм змістом і сутністю форм різновидів соціальної влади, які тією чи іншою мірою впорядковують відносини між індивідами та їх соціальними групами й у цілому здійснюють управління суспільним розвитком.

Державна влада, що за своїми ознаками є не лише публічною, але й суверенною, має, поперше, найбільший обсяг управлінської компетенції і відповідальності перед суспільством, а по-друге, спеціальний структурований владний апарат, покликаний забезпечити оптимальний стан суспільного розвитку. Ефективна ж реалі-

зація економічної, соціальної, правоохоронної й інших функцій держави безпосередньо пов'язана з належною організацією державного механізму й вимагає забезпечення взаємоузгодженої і чітко координованої управлінської діяльності за всіма напрямками державного управління. Це, у свою чергу, зумовлює потребу структурування державного апарату з метою забезпечення належного рівня фаховості й спеціалізації його окремих ланок, у тому числі й судової системи, при здійсненні управління різними сферами суспільного життя. З огляду на це й вбачаються актуальними питання поняття державної влади як основи в розумінні судової влади.

Зазначимо, що в науці досліджуються здебільшого саме загальні аспекти феномену державної влади, зокрема цьому питанню присвячені роботи В. В. Ладиченко, В. В. Медведчука, І. В. Солов'євої, І. В. Солов'євич, Т. В. Чехович, В. М. Шаповала тощо. Зауважимо, що вказані наукові розробки лише частково розглядають окремі питання феномену державної влади, фактично залишаючи поза увагою такі проблеми, як-от єдність і взаємозв'язки різних гілок державної влади, система стримувань і противаг тощо. Відтак метою нашої роботи є аналіз концептуальних засад та ідей щодо розуміння поняття та сутності державної влади, з'ясування її ознак і властивостей у загальній системі публічної соціальної влади. Новизна міститься у доктринальному опрацюванні категорії державної влади як основи в розумінні судової влади.

Передусім відмітимо, що дослідження природи судової влади неможливе поза контекстом встановлення сутності усієї державної влади, яка є її першоосновою й загальні риси якої повною мірою характерні і для судової влади. Натомість своєрідність судової влади порівняно із базовими ознаками державної влади безпосередньо визначатиме місце судової влади у структурі державної влади, її співвідношення з іншими гілками.

Вихідною засадою при аналізі феномену державної влади є її соціальний характер і походження. Як уже відзначалось, державна влада є різновидом соціальної влади, яка в загальному вигляді являє собою певні вольові відносини, що виникають між людьми, їх соціальними групами, суспільством у цілому та державою. Отже, розуміння державної влади як певних суспільних відносин, за В. В. Медведчуком [1], дозволяє характеризувати їх з позиції їхнього змісту, а саме об'єкта, суб'єктів і змісту.

Разом із тим, на нашу думку, звернення до одного лише об'єкта або суб'єкта як до окремих елементів державно-владних відносин не дозволить встановити сутність їх державно-владного характеру. Так, відносини з приводу одного і того самого об'єкта, наприклад організація спільної діяльності осіб, можуть виникати як при реалізації державної влади, так і поза її межами. Те ж саме стосується і суб'єктного складу даних відносин, позаяк держава у приватно-правовій сфері нерідко діє за принципом рівності, але не як владарюючий суб'єкт. А відтак тільки комплексний аналіз усіх елементів державно-владних відносин забезпечує визнання їх державно-владного компоненту. У зв'язку із цим О. Ф. Скакун [2]

пропонує виділяти у складі таких відносин додатковий компонент – механізм і засоби забезпечення реалізації таких відносин.

Основною сутнісною ознакою будь-якої соціальної влади, у тому числі й державної влади, є її владно-вольовий характер, що забезпечує належний рівень впливу й управління відповідного суб'єкта щодо об'єкта. У той же час кожній соціальній владі властивий окремий набір засобів впровадження своєї волі та впливу на поведінку людей та їх соціальних груп. Першим таким засобом, що характерний для будь-якої влади, виступає авторитет влади, який, об'єктивуючись через внутрішнє спонукання індивіда, забезпечує дотримання та виконання ним певних соціальних норм. При цьому авторитет державної влади, за Н. А. Жук [3], безпосередньо спирається на досягнутий рівень правової культури і правової свідомості як конкретної особистості, так і всього суспільства в цілому.

Як інший засіб А. М. Вітченко [4] пропонує визначати право як таке, що виражається у врегулюванні державною відносин у суспільстві шляхом встановлення чи санкціонування нею певних загальнообов'язкових правил поведінки. Власне, саме на цих позиціях і ґрунтується визначення державної влади як певного процесу (або ж своєрідної форми діяльності) прийняття та практичної реалізації норм права. Тут ми не погоджуємось із Т. В. Чехович, яка відносить до змісту державної влади тільки «прийняття правових актів в порядку, передбаченому Конституцією і законами» [5]. Вважаємо, що із таким підходом концептуально неможливо погодитись, позаяк одна лише правотворчість, не забезпечена належним рівнем правореалізації, матиме наслідком неефективність державної влади, її неспроможність реально впливати на суспільні відносини. У будь-якому разі, як на нас, наведене розуміння державної влади відображає лише окремий зовнішній вияв державної влади без урахування та розкриття змісту і сутності самого феномену державної влади.

Певна річ, правові норми порівняно із іншими соціальними нормами мають всеохоплюючий і дієвий характер у регулюванні суспільних відносин. Проте слід зважати на те, що право в жодному разі не є монополією держави, воно забезпечує і водночас забезпечуються державою, проте не може і не має ототожнюватись із нею. Подібної точки зору дотримуються й Р. Леже, Р. Давид, Г. Берман, що наголошують на відході від юридичного формалізму і розвитку приватно-правової концепції. Більш того, як відмічає Г. Радбрух [6], право не має

власного логосу, який привноситься у право етикою як практичною філософією. Відповідно до цього, хоч право дійсно являє незмінну атрибутивну ознаку державної влади, проте його використання в процесі впровадження волі держави обмежується суспільними інтересами.

На відміну від права, реальною монополією держави є примус, здійсненням або загрозою здійснення якого на рівні з вищевказаним й забезпечується управління та вплив держави на індивіда та соціальні групи. В цілому такий підхід відповідає теорії суспільного договору, запропонованій Дж. Локком [7], як обмеження природної волі людей та їх підкорення владі держави з метою забезпечення суспільного розвитку й добробуту. Таким чином, держава наділяється усією повнотою застосування примусу в урегульованих нею відносинах, що є найбільш характерною розрізняльною ознакою державної влади від інших різновидів соціальної влади.

Поза цим досить неоднозначним є питання співвідношення державної та політичної влади. Так, наразі не лише в політології, але й у правовій науці питання політичної сутності державної влади залишається дискусійним. З огляду на це К. С. Гаджиев зазначає, що «держава існує там, де є політика, але політика сама по собі може існувати і поза державою» [8, с. 186]. Поділяючи вищенаведену думку, підкреслимо, що державна влада дійсно має політичний зміст, проте політика не обмежується однією лише державною владою, включаючи також діяльність політичних партій, громадських організацій й інших суспільно-політичних інститутів. Такий підхід також дозволяє виділити деякі істотно важливі ознаки державної влади щодо загальної характеристики політичної влади. Ідеться, зокрема, про відмінності в механізмі здійснення державної та політичної влади. Зазначимо, що для державної влади характерною є наявність у структурі державного механізму двох чітко оформлених апаратів – апарату управління та апарату примусу, спільна діяльність яких і впроваджує та забезпечує владні веління держави. На відміну від цього, політична влада реалізується також через політичні партії та громадські об'єднання, органи місцевого самоврядування. Як на нас, сьогодні в умовах інтенсифікації процесів глобалізації не може не визнаватись така форма реалізації політичної влади, як діяльність міжнародних міжурядових органів та організацій. Отже, вказаний апарат державного управління та апарат державного примусу і є тими самими суб'єктами, що мають впроваджувати волю держави у відповідні відносини.

Окрім цього, слід звернути увагу на ще одну ознаку державної влади, а саме на її легітимність. Хоч у науці й відсутнє однозначне розуміння даного поняття, проте в узагальненому вигляді вбачається за можливе визначити її як визнання населенням державної влади, її правомірності вирішувати та управляти суспільними справами. Не менш важливим для досягнення необхідного рівня легітимності державної влади поряд із її внутрішнім визнанням є зовнішнє визнання з боку міжнародного співтовариства, що розглядається нами як один із неодмінних чинників зовнішнього суверенітету державної влади.

Відмітимо, що легітимність державної влади не слід ототожнювати з її іншою ознакою – легальністю, що означає законність і офіційність державно-владної діяльності, здійснюваної нею правотворчістю, управлінням та примусом. Тому, синтезуючи дві останні характеристики державної влади, пропонуємо визначити її як легітимну легальну державно-владну діяльність, здійснювану апаратом державного управління та апаратом державного примусу, що становить собою забезпечене правом волевиявлення держави у відповідних суспільних відносинах шляхом прийняття та реалізації правових актів. У зв'язку із цим підкреслимо, що державна влада охоплює саме волевиявлення певних державних інститутів як зовнішнє вираження їхньої волі, єдність і відповідність волевиявлення та волі держави, позаяк саме на рівні волевиявлення (а не внутрішньої волі) виявляються безпосередні державно-владні веління, що й становлять основу державної влади як такої.

Зазначимо, що функції державної влади не можуть повністю ототожнюватись із функціями держави, натомість функції державної влади опосередковуються в функціях держави як системи її інституцій та посадових осіб. З цього приводу Т. В. Чехович також вказує, що державна влада – це «особливий різновид соціальної влади, найсуттєвіша ознака держави, одна з її функцій» [5]. У контексті вже розглянутих властивостей феномену державної влади перші дві з перелічених ознак не викликають жодного сумніву. Проте відповідно до розуміння державної влади як головної основи існування та функціонування держави, на нашу думку, функції державної влади не стільки мають предметний характер, оскільки змістовно визначають сутність державного втручання у певні сфери суспільного життя.

Тому із певною мірою умовності доцільно переносити визначення функцій держави на функції державної влади в цілому. Так, наприклад,

у теорії права питання функцій держави є досить розробленим і їх визначають переважно за засобами діяльності держави (законодавча, управлінська, судова, правоохоронна) або ж за об'єктами впливу (внутрішні – політична, економічна, соціальна тощо; зовнішні – дипломатична, гуманітарна, оборонна тощо) [2]. Однак вищенаведене вказує на більш конкретні прояви державної влади, її завдання, тоді як самі функції державної влади мають встановлюватися на більш загальному рівні з урахуванням мети реалізації такого владного впливу.

У зв'язку із цим ми виділяємо таку функцію державної влади, як консолідація суспільства, його соціальних груп і ресурсів з метою спрямування їхнього потенціалу на забезпечення загальносоціальних цілей. Вказане цілком відповідає принципу повноти та суверенітету державної влади, її призначенню щодо вирішення та управління суспільними справами.

До інших функцій державної влади можна віднести регулювання і контроль, які становлять основний зміст державно-владної діяльності. Як уже відзначалось вище, державна влада в цілому реалізується шляхом прийняття правових актів і їхньої практичної реалізації. При цьому досить неоднозначною є сутність контрольної функції державної влади, яка, за Т. В. Чехович, зводиться лише до «забезпечення належного контролю з метою підтримання легітимності держави» [5]. Передусім підкреслимо, що методологічно неправильним є розкриття змісту поняття через один і той самий термін («контроль»). Більш того, підтримання легітимності є кінцевою віддаленою метою здійснення контрольної функції, яку, на нашу думку, слід визначати як моніторинг, виявлення та усунення випадків невідповідності певних суспільних відносин державному регулюванню.

Доволі близькою до такої контрольної функції державної влади є правоохоронна та правозахисна діяльність, сутність якої зводиться до охорони встановленого правопорядку, забезпечення реальності, непорушності й відновлення прав і свобод людини і громадянина. Разом із тим, ми не погоджуємось із існуючою в науці практикою виокремлення ще й репресивної функції державної влади (держави) [5]. Принциповим у даному разі ми вважаємо те, що будь-які «репресії», тобто державний примус, у сучасній правовій демократичній соціально орієнтованій державі повинні мати місце лише в разі добровільного невиконання волі держави (на основі її авторитету або ж переконання), що є виключною підставою застосування примусу. А отже, державний примус, по

суті, не являє собою окремого самостійного напрямку державно-владної діяльності, натомість він виступає засобом гарантування та забезпечення безсумнівної реалізації інших функцій державної влади.

Таким чином, переходячи безпосередньо до формулювання поняття державної влади як основи розуміння судової влади, слід одразу визначити найбільш ґрунтовні й детально розроблені концепції щодо даного поняття. Передусім згідно з Юридичним енциклопедичним словником, державна влада являє собою «організоване політичне панування класу, що здійснює державне керівництво суспільством... є політичною владою даного класу над іншими... [та] втілюється в системі державних органів, які в сукупності створюють державний механізм» [9, с. 40–41]. Однак указане розуміння сутності державної влади, що засноване на класовому підході, відбиває лише статику володарювання держави в особі її органів над суспільством. Вважаємо, що сьогодні вже не можна погодитись із таким визначенням, позаяк воно, по-перше, фактично визнає пріоритет держави над суспільством, по-друге, не розкриває відповідні сфери означеного «панування» класу і, по-третє, не відображає місця таких засобів, як авторитет, право та примус у механізмі державної влади.

Відповідно до цього більш обґрунтованим вбачається визначення державної влади через конструкцію суспільних відносин. Так, досить докладно цей підхід був розроблений Т. В. Чехович [5], і відповідно до нього структура владних відносин включає суб'єкт влади (державу), її об'єкт (суспільні відносини), зміст влади (порядкування і підкорення), засоби (органи державної влади) та методи (переконання і примус) здійснення державної влади. У цілому запропонована модель державної влади відповідає вже викладеному нами вище розумінню державної влади, що вбирає в себе всі істотні ознаки. Разом із тим, враховуючи, що держава завжди виступає в особі її органів і посадових осіб, даний підхід фактично ототожнює суб'єктів державної влади та засоби її здійснення. При цьому, наприклад, О. Ф. Скакун [2] взагалі вносить органи влади за межі поняття державної влади як такої. У той же час, на нашу думку, найбільш дієвим засобом реалізації державної влади як волевиявлення держави у певних суспільних відносинах виступає право, на якому також ґрунтується й використання вищезазначених методів переконання і примусу.

Проте й визначення державної влади як певних владних відносин не позбавлено окремих

недоліків. Така дефініція насамперед не відбиває розуміння державної влади як принципу організації суспільного життя, адже державна влада – це не лише певний стан панування держави в суспільстві, не лише конкретні відносини, через які вона об'єктивується, але й відповідний спосіб управління суспільством, який має власні специфічні ознаки порівняно з іншими видами соціальної й політичної влади. Загалом же державна влада може розглядатися як спосіб управління суспільством з боку спеціального державного механізму, що спирається на право, забезпечене державним примусом. При цьому визначення державної влади як способу управління суспільством розкриває її розуміння у вузькому значенні, тоді як практичне втілення такого способу в організацію суспільного життя матиме наслідком уже розглянуті вище державно-владні відносини.

Таким чином, проаналізувавши сутність державної влади як основи судової влади, можемо виокремити наступні її ознаки та властивості: особливий різновид соціальної політичної влади, її публічний і суверенний характер; своєрідний спосіб управління суспільством як основа управлінсько-владних відносин; практична реалізація у суспільних відносинах; легітимний і легальний характер державно-владної діяльності; здійснення апаратом державного

управління; спрямованість на реалізацію консолідуючої, регулятивної, контролюючої, правоохоронної, правозахисної та інших функцій; забезпеченість немонополізованим правом і монополізованим державним примусом; прийняття та реалізація норм права як форми державно-владної діяльності.

Відповідно до цього можна узагальнити комплексне визначення державної влади, якою є особливий різновид соціальної політичної влади, спосіб управління суспільством шляхом здійснення апаратом державного управління легітимної і легальної державно-владної діяльності як забезпеченого правом і державним примусом волевиявлення держави у формі прийняття та реалізації норм права у відповідних суспільних відносинах з метою реалізації її законодавчої, управлінської, судової й інших функцій.

При цьому зауважимо, що вищенаведений перелік ознак державної влади не є виключним і може доповнюватись з урахуванням різних підходів до розуміння державної влади, однак він охоплює всі її істотні властивості, що мають значення й для встановлення сутності судової влади. Підкреслимо, що особливе місце судової влади в загальній структурі державної влади прямо зумовлюється окремою судовою функцією держави.

Список використаної літератури

1. Медведчук В. Державна влада в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / В. Медведчук. – К. : Україна, 2001. – 204 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / О. Ф. Скакун. – 2-ге вид. – Х. : Консум, 2005. – 656 с.
3. Жук Н. Парламент, Президент, уряд: через взаємостимування до рівноваги : монографія / Наталія Жук. – Х. : Харків юрид., 2007. – 320 с.
4. Витченко А. М. Теоретические проблемы исследования государственной власти / А. М. Витченко. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1982. – 194 с.
5. Чехович Т. В. Державна влада як інститут конституційного права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Чехович Тетяна Валеріївна. – К., 2005. – 218 с.
6. Радбрух Г. Філософія права / Г. Радбрух ; пер. Є. Причепій, В. Приходько. – К. : Тандем, 2006. – 316 с.
7. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. Т. 3 / Джон Локк. – М. : Мысль, 1988. – 668 с.
8. Гаджиев К. С. Политическая философия / К. С. Гаджиев. – М. : Экономика, 1999. – 605 с.
9. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. – М. : Сов. энцикл., 1984. – 415 с.

Надійшла до редколегії 15.12.2011

БОРКО А. Л. ПОНЯТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ КАК ОСНОВЫ В ПОНИМАНИИ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

Выполнен анализ концептуальных основ и положений относительно понимания понятия и сущности государственной власти, определения ее основных признаков и свойств в общей системе публичной социальной власти, а также установлено значение понятия государственной власти в понимании сущности судебной власти.

BORKO A. THE NOTION OF STATE AUTHORITY AS A BASIS IN THE SENSE OF JUDICIAL POWER

The analysis of the conceptual framework and provisions for the concept and nature of state authority, the definition of its basic characteristics and properties in the general system of public social power are made; also the importance of state power in understanding the nature of judicial power is defined.